

Monika Borowiec-Gabryś

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Polska ■ University of the National Education
Commission, Krakow, Poland

Lokalne grupy działania – zróżnicowanie i znaczenie we wspieraniu przedsiębiorczości w województwie małopolskim

Local Action Groups: Diversity and Importance in Supporting Entrepreneurship in the Małopolska Voivodeship (Poland)

Streszczenie: W warunkach kształtowania się gospodarki opartej na wiedzy i społeczeństwa informacyjnego czynnikiem o szczególnie istotnym znaczeniu dla rozwoju układów lokalnych staje się kapitał społeczny. W artykule podjęto problematykę funkcjonowania w województwie małopolskim lokalnych grup działania (LGD), które przez wzmacnianie kapitału społecznego mogą stawać się skutecznym czynnikiem rozwoju lokalnej przedsiębiorczości. Przedmiotem analizy były te LGD w województwie małopolskim, których lokalne strategie rozwoju zostały przyjęte do realizacji w perspektywie 2014–2020. Podstawowym źródłem danych były raporty ewaluacji wszystkich LGD. W badaniach zmierzano do określenia zróżnicowania LGD oraz ich znaczenia w rozwoju przedsiębiorczości i podnoszeniu kapitału społecznego obszarów wiejskich. LGD są zróżnicowane pod względem liczby gmin, mieszkańców, celów oraz prowadzonych naborów i projektów. Zrealizowane przez nie projekty integrują społeczności lokalne, wzmacniają jakość kapitału społecznego i kreują nowe produkty turystyczne. W konsekwencji wzmacniają lokalny potencjał ekonomiczny, pobudzają przedsiębiorczość, promują produkty i usługi lokalne oraz spełniają ważny walor edukacyjny. W pracy zarysowano dalsze kierunki badań. W obecnym okresie programowania istotne jest położenie większego nacisku na działania kształtujące postawy obywatelskie, budujące poczucie sprawczości mieszkańców oraz angażujące ich w większym stopniu w realizację przedsięwzięć, a także, w warunkach starzejącego się społeczeństwa, zaliczenie osób starszych do defaworyzowanych grup.

Abstract: In the context of developing a knowledge-based economy and an information society, social capital becomes a particularly significant factor in the development of local systems. This article addresses the issue of the functioning of local action groups (LAGs) in the Małopolska Voivodeship which, by strengthening social capital, can become an effective factor in the development of local entrepreneurship. The analysis focuses on LAGs in the Małopolska Voivodeship whose local development strategies were adopted for implementation between 2014 and 2020. The primary data sources were the evaluation reports from all the LAGs. The research aims to determine the diversity of LAGs and their importance in developing entrepreneurship and enhancing social capital in rural areas. LAGs vary in terms of the number of communes, their population, goals and projects. Implemented projects integrate local communities,

strengthen the quality of social capital and create new tourism products. Consequently, they enhance local economic potential, stimulate entrepreneurship, promote local products and services, and fulfill an important educational value. The article outlines further research directions. In the current programming period, it is important to put more emphasis on activities shaping civic attitudes, building a sense of citizen empowerment and more involvement in project implementation. Additionally, in the context of an ageing society, it is essential to include the elderly as a disadvantaged group.

Słowa kluczowe: fundusze europejskie; kapitał społeczny; lokalne grupy działania; obszary wiejskie; przedsiębiorczość lokalna; rozwój lokalny; województwo małopolskie

Keywords: European funds; local action groups; local development; local entrepreneurship; Małopolskie voivodeship; rural areas; social capital.

Otrzymano: 6 listopada 2024

Received: 6 November 2024

Zaakceptowano: 12 grudnia 2024

Accepted: 12 December 2024

Sugerowana cytacja/Suggested citation:

Borowiec-Gabryś, M. (2024). Lokalne grupy działania - zróżnicowanie i znaczenie we wspieraniu przedsiębiorczości w województwie małopolskim. *Przedsiębiorczość - Edukacja [Entrepreneurship - Education]*, 20(2), 109–129. <https://doi.org/10.24917/20833296.202.7>

Wstęp

W warunkach kształtowania się gospodarki opartej na wiedzy i społeczeństwa informacyjnego szczególnie istotnym czynnikiem rozwoju układów lokalnych staje się kapitał społeczny. „Pierwsze koncepcje kapitału społecznego dotyczyły indywidualnych zasobów ekonomicznych i ludzkich, a także możliwości ich lepszego wykorzystania dzięki sieciom powiązań społecznych. Zwrócono uwagę, że nawet najlepiej wykształcone jednostki dysponujące zasobami finansowymi mogą niewiele osiągnąć, jeżeli pozostają w odosobnieniu, nie nawiązują kontaktów z osobami, z którymi mogłyby dzielić się wiedzą lub przeprowadzać transakcje finansowe” (Działek, 2011: 101). Wielu autorów wskazuje, że sieci powiązań i normy społeczne regulujące kontakty międzyludzkie mogą wpływać na inne sfery życia, i przedstawia mechanizmy oddziaływania kapitału społecznego na procesy społeczne, polityczne i gospodarcze (m.in. Borowiec, 2010; Bourdieu, 1980, 1986; Burt, 1992; Coleman 1988, 1990; Fukuyama, 1999; Gittel, Vidal, 1998; Granovetter, 1974; Herbst, 2008; Kamińska, Heffner, 2010; Kaźmierczak, Rymsza, 2007; Kotarski, 2013; Kunioka, Woller, 1999; Kwiatkowski, 2005; Letki, 2003; Lin, 2001; Mohan G., Mohan J., 2002; Portes, 1998, 2000; Putnam, 2008; Putnam, Leonardi, Nanetti, 1995; Rutten, Westlund, Boekema, 2010; Serageldin, Grootaert, 2000; Szczepański, Bierwiaczonek, Nawrocki, 2008; Trigilia, 2001; Woolcock, 1998; Zioło, 2010 i wielu innych).

Badania naukowe dotyczące początkowych lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej nie wykazały istotnie statystycznego wpływu kapitału społecznego na rozwój gospodarczy w polskich regionach - rozwój ten opierał się przede wszystkim na kapitale finansowym i ludzkim (m.in. Czapiński, 2007; Działek, 2011; Janc, 2009). Podkreślano jednak, że kapitał społeczny w polskich realiach społeczno-gospodarczych wykaże swoją przydatność dopiero w przyszłości. „Koncepcja kapitału społecznego stanowi wyzwanie dla specjalistów z zakresu rozwoju regionalnego i lokalnego [...] koncepcja sprawia wiele trudności, kiedy

próbuje się empirycznie uchwycić realnie występujące zależności. [...] Dlatego też koncepcja ta pozostaje, również na gruncie polskim, ważnym przedmiotem rozważań teoretycznych i badań empirycznych” (Działek, 2011: 114).

W zarysowaną problematykę roli kapitału społecznego w przyspieszaniu rozwoju społeczno-gospodarczego układów lokalnych wpisują się prace podejmujące zagadnienia funkcjonowania programu LEADER¹ oraz lokalnych grup działania (LGD) (m.in. Abramowicz i inni 2019; Brańka, 2023; Brambert, Kiniorska 2018; Hałamska, Michalska, Śpiewak 2010; Hoffmann, Jefimowicz 2014; Knieć, Goszczyński 2011; Mróz 2024). Założeniem programu LEADER jest m.in. zwiększenie wpływu społeczności lokalnej na rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich. Umiejętność współpracy społeczności lokalnej pozwala bowiem na realizację wielu projektów podnoszących jakość życia, stan zagospodarowania oraz rozwój przedsiębiorczości. W programie LEADER na kapitał społeczny składają się:

1. wzorce współdziałania, społecznego uznania dla kooperacyjnych norm oraz wartości uzasadniających zachowania prospołeczne,
2. sieci powiązań między jednostkami a grupami,
3. aktywne relacje między ludźmi: zaufanie, zrozumienie, wspólne wartości i wzorce zachowania.

W świetle przedstawionych przesłanek w niniejszym artykule podjęto problematykę funkcjonowania w województwie małopolskim LGD, które za pomocą wzmacnianie kapitału społecznego mogą stawać się skutecznym czynnikiem rozwoju przedsiębiorczości w układach lokalnych. Wydaje się, że problematyka ta powinna spotkać się ze zwiększonym zainteresowaniem młodych ludzi, którzy przez swoje zaangażowanie na różnych etapach działalności LGD mieliby okazję do zdobywania cennego doświadczenia i różnorodnych praktycznych umiejętności oraz kompetencji społecznych przydatnych w pracy zawodowej. Z drugiej strony dzięki swoim kwalifikacjom i kreatywności mogliby skutecznie wzmacniać potencjał LGD i tym samym przyczyniać się do poprawy jakości życia oraz wzrostu przedsiębiorczości w środowiskach lokalnych.

Przedmiotem analizy były te LGD w województwie małopolskim, których lokalne strategie rozwoju zostały przyjęte do realizacji w perspektywie lat 2014-2020. W badaniach zmierzano do określenia zróżnicowania i funkcjonowania LGD w województwie małopolskim, celów ich działania oraz przedsięwzięć wskazujących na ich wpływ na rozwój przedsiębiorczości i kapitału społecznego obszarów wiejskich. W niniejszym artykule przedstawione zostaną wyłącznie początkowe wyniki szerszych badań przewidywanych w tym zakresie. Dane dotyczące LGD pozyskano na podstawie poszczególnych raportów każdego z LGD, opracowanych w 2021 r. w ramach projektu „Ewaluacja zewnętrzna małopolskich lokalnych strategii rozwoju” realizowanego przez Federację LGD Małopolska (za dzień, w którym analizowany będzie stan wdrażania LSR, przyjęto 3 maja 2021 r.). Federacja LGD Małopolska i Fundacja Socjometr przygotowały uniwersalny schemat badawczy dla każdej z LGD, będący podstawą wspomnianych raportów, dzięki czemu badania w każdej z LGD oparte na wystandaryzowanych metodach zapewniły porównywalność wyników. Zebrano w ten sposób unikalne i obszerne dane, ważne z punktu widzenia zarówno pojedynczej LGD, jak i wszystkich innych instytucji działających na obszarze województwa małopolskiego, które zajmują się szeroko rozumianym rozwojem lokalnym (*Ewaluacja*

¹ Akronim LEADER pochodzi od francuskiego zwrotu „*Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale*”, co oznacza ‘powiązania między działaniami na rzecz rozwoju gospodarki obszarów wiejskich’.

zewnątrzna małopolskich lokalnych strategii rozwoju 2021, 2024, 10 grudnia). Raporty zawierały m.in. rozdziały poświęcone rzeczowemu i finansowemu postępowi w realizacji lokalnych strategii rozwoju (LSR), projektom współpracy, działaniom poza RLKS (rozwój lokalny kierowany przez społeczność), działalności biur LGD, zmianom na obszarze objętym LSR w ocenie członków lokalnej społeczności, ocenie wpływu na: główny cel LSR, kapitał społeczny, przedsiębiorczość, turystykę i dziedzictwo kulturowe, a także innowacyjności, ocenie funkcjonowania LGD i rekomendacjom. Raporty obejmowały również wyniki badań ankietowych beneficjentów oraz mieszkańców, które tylko w zawężonym stopniu zostały przytoczone w niniejszym artykule ze względu na brak dostępu do szczegółowych informacji. Własne badania społeczne w tym zakresie na obecnym etapie nie pozwalają jeszcze na sformułowanie prawidłowości odnoszących się do wpływu LGD na rozwój społeczno-gospodarczy gmin. Międzysektorowość i oddolny charakter realizacji strategii mają kluczowe znaczenie dla osiągnięcia założeń programowych LGD, dlatego ich ewaluacja uwzględniała badania dotyczące nie tylko realizowanych celów strategicznych, ale także zaangażowania społecznego i współpracy pomiędzy różnymi podmiotami działającymi na obszarze wdrażania strategii.

Zarys polityki rozwoju obszarów wiejskich w Unii Europejskiej

Polityka rozwoju obszarów wiejskich UE od dawna zmierza w stronę ich wielofunkcyjności, co znajduje odzwierciedlenie w politykach poszczególnych państw członkowskich. Motorem przekształceń obszarów wiejskich w kierunku wielofunkcyjnego rozwoju jest przedsiębiorczość. Współcześnie przyjmuje się, że przedsiębiorczość jest siłą napędową gospodarki wiejskiej, co potwierdzają liczne badania wskazujące na związek pomiędzy wzrostem poziomu przedsiębiorczości a rozwojem ekonomicznym obszarów wiejskich (m.in. Bański, 2008, 2015; Borowiec, 2020; Brańka, 2023; Kłodziński, 2010; Kołodziejczyk, 1995; Kamińska, 2006, 2011; Rosner, 2007; Wasilewski, 2011).

Politykę rozwoju obszarów wiejskich w UE realizuje struktura skupiająca interesariuszy zainteresowanych wspieraniem osiągnięcia optymalnych efektów, określana jako Europejska Sieć na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (European Network for Rural Development – ENDR). Głównymi jej interesariuszami są:

- krajowe sieci obszarów wiejskich,
- instytucje zarządzające Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) oraz agencje płatnicze,
- organizacje europejskie,
- rolnicze służby doradcze,
- **lokalne grupy działania**,
- badacze rolnictwa i obszarów wiejskich,
- inne organizacje i osoby zainteresowane rozwojem wsi.

Jednym z najbardziej popularnych i rozpoznawalnych narzędzi rozwoju obszarów wiejskich w Unii Europejskiej jest LEADER. Jak już wspomniano, ma on na celu angażowanie mieszkańców wsi w proces oddolnego podejmowania decyzji i działań mających na celu poprawę jakości ich życia.

R. Hoffmann i H. Jefimowicz (2014: 153) za A. Potok (2005) podkreślają, że „programy LEADER należy potraktować jako element wpływający na utożsamianie się z regionem i zachowanie dziedzictwa kulturowego przez społeczność zamieszkującą obszary wiejskie”.

Założeniem podejścia LEADER jest zaangażowanie zasobów ludzi oraz miejscowych organizacji jako podmiotów rozwoju, a nie jako jego beneficjentów, aby w ten sposób umożliwić im wkład w przyszły rozwój obszarów wiejskich poprzez tworzenie zależnych od obszaru partnerstw w postaci LGD zrzeszających podmioty publiczne, prywatne i pozarządowe oraz mieszkańców działających na rzecz lokalnej społeczności (Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich, 2024, 10 grudnia). Podstawowe cechy podejścia LEADER to:

1. oddolność (szeroki udział społeczności lokalnej w tworzeniu i realizacji strategii),
2. terytorialność (lokalna strategia rozwoju przygotowana dla danego, spójnego obszaru),
3. zintegrowanie (łączenie różnych dziedzin gospodarki, współpraca różnych grup interesu),
4. partnerstwo (lokalne partnerstwo, w którym uczestniczą różne podmioty z sektora publicznego, społecznego i gospodarczego),
5. innowacyjność (w skali lokalnej),
6. decentralizacja zarządzania i finansowania,
7. sieciowanie i współpraca (wymiana doświadczeń i rozpowszechnianie dobrych praktyk).

Jednym z działań Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, który pilotażowo był realizowany w Polsce w latach 2004–2006, a następnie w pełni w kolejnych perspektywach finansowych UE, jest tzw. RLKS – rozwój lokalny kierowany przez społeczność, wspierany ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich, 2024, 12 grudnia). Jest on oparty na metodzie LEADER, a w perspektywie finansowej UE 2014–2020 umożliwiał zastosowanie jej także w ramach polityki spójności zorientowanej na:

1. działania kierowane do konkretnego obszaru (a nie do poszczególnych sektorów czy indywidualnych beneficjentów), zdefiniowanego na poziomie co najmniej dwóch gmin i 30 tys. mieszkańców w przypadku tworzenia grupy na obszarze wiejskim i obszaru miasta liczącego co najmniej 20 tys. mieszkańców w przypadku grupy miejskiej, obejmujące spójny obszar gmin wiejskich lub miejsko-wiejskich, z wyłączeniem miast powyżej 20 tys. mieszkańców. Dla spójności obszaru dopuszcza się włączenie gmin miejskich do 20 tys. mieszkańców. Obszar może liczyć co najmniej 10 tys. i nie więcej niż 150 tys. mieszkańców;
2. stworzenie lokalnego partnerstwa (LGD) obejmującego przedstawicieli sektora publicznego, prywatnego i społecznego, w którym ani sektor publiczny, ani żadna grupa interesu nie będą dysponowały więcej niż 49% głosów przy podejmowaniu decyzji;
3. przygotowanie zintegrowanej i wielosektorowej strategii rozwoju dla danego obszaru, przez lokalne partnerstwo, której działania mogły być finansowane z więcej niż jednego funduszu (Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego i Europejski Fundusz Społeczny).

Lokalne grupy działania są jednym z interesariuszy Europejskiej Sieci na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Stanowią one rodzaj partnerstwa terytorialnego, tworzonego na obszarach wiejskich w ramach programu LEADER, zrzeszającego przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego. W Polsce przyjęto, że LGD to stowarzyszenie specjalne, które należy zarejestrować w Krajowym Rejestrze Sądowym. Z każdej gminy, która wchodzi w skład obszaru stowarzyszenia, musi być co najmniej jeden przedstawiciel sektora publicznego, sektora społecznego i gospodarczego. LGD współpracują z innymi lokalnymi grupami i podmiotami poza obszarem w celu wymiany doświadczeń.

Oddolne, partnerskie podejście ma aktywizować wiejskie społeczności, zwiększać integrację, wzmacniać spójność podejmowanych decyzji, poczucie tożsamości regionalnej, zachowanie dziedzictwa kulturowego, promocję lokalnych produktów, rozwijać infrastrukturę społeczną, podnosić jakość zarządzania i przyczynić się do wzmacniania kapitału społecznego w społecznościach wiejskich, a także pobudzać stosowanie innowacyjnych rozwiązań w zakresie rozwoju danego obszaru. Najważniejszym zadaniem LGD jest zatem wzmacnianie oddolnych więzi i aktywizowanie lokalnych społeczności do działań na rzecz obszarów wiejskich. Przedsiębiorczość staje się determinantą wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, wspierania różnorodnych rozwiązań prowadzących do rozwijania na nich pozarolniczych działalności, wzmacniania powiązań komunikacyjnych, tworzenia nowych możliwości zatrudnienia, rozszerzania lokalnej oferty usług, kreowania nowych ścieżek rozwoju przez społeczności lokalne (Czarnecki, 2009; Heffner, 2011; Wortman, 1990).

Zróżnicowanie lokalnych grup działania w województwie małopolskim

W Polsce funkcjonują 324 LGD, których lokalne strategie rozwoju zostały wybrane do finansowania, z tego 292 LGD ze środków Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 w ramach działania LEADER (Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich, 2024, 10 grudnia). Warto podkreślić, że 8526 miejsc pracy na obszarach wiejskich utworzyli przedsiębiorcy, którzy otrzymali wsparcie od LGD w ramach PROW 2014–2020 oraz powstało w tym okresie 4328 nowych firm.

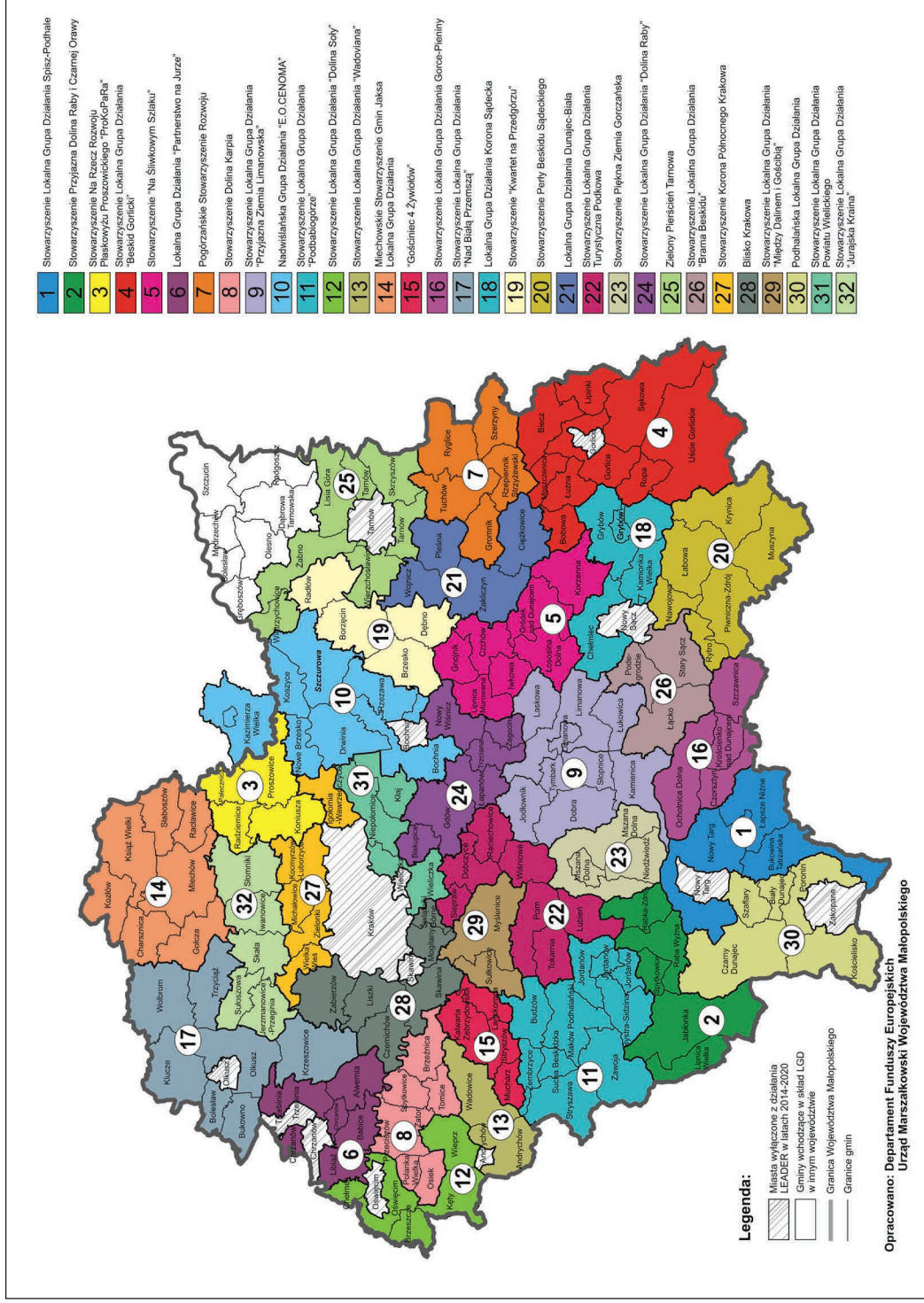
W województwie małopolskim w perspektywie 2014–2020 funkcjonowały 32 LGD, które obejmowały swoją działalnością 166 gmin i 1,4 mln ich mieszkańców (ryciny 1, 2). Przeprowadziły one łącznie 1261 naborów, wybrały 4744 wniosków i zrealizowały 2403 umowy.

Rycina 1. Logotypy lokalnych grupy działania w województwie małopolskim

Źródło: opracowanie własne

Rycina 2. Lokalne grupy działania w województwie małopolskim w perspektywie 2014–2020

Źródło: https://www.malopolska.pl/download/prow/mapka_LGD.jpg

Lokalne grupy działania w województwie małopolskim koncentrują od dwóch do dziewięciu gmin (rycina 3). Największą liczbę gmin (po 9) skupiają LGD „Przyjazna Ziemia Limanowska”, „Podbabiogórze” i „Beskid Gorlicki”, a najmniejszą (po 2) „Wadoviana” i „Między Dalinem a Gościbią”. Najczęściej LGD obejmują po 5 gmin. Warto zwrócić uwagę, że siedem gmin województwa małopolskiego wchodzi w skład LGD działających w innym województwie. Są to: gmina Dąbrowa Tarnowska, gmina Radogoszcz, gmina Szczucin – Partnerstwo dla Rozwoju Obszarów Wiejskich Ekonomia – Nauka – Tradycja „PROWENT” Lokalna Grupa Działania, gmina Bolesław, gmina Gręboszów, gmina Mędrzechów, gmina Olesno – Lokalna Grupa Działania „Perły Ponidzia”.

Małopolskie LGD obejmują obszary o bardzo zróżnicowanej liczbie ludności, wahającej się od 110,7 tys. w „Koronie Sądeckiej” do 30,1 tys. w „Gorcach-Pieninach” (rycina 4). Do największych pod tym względem należą: „Korona Sądecka”, „Blisko Krakowa” oraz „Przyjazna ziemia Limanowska” (powyżej 99 tys.), natomiast do najmniejszych: „Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Płaskowyżu Proszowickiego *ProKoPaRa*”, „Piękna Ziemia Gorczańska”, „Gościniec 4 żywiołów” (poniżej 38 tys.).

Główne cele LGD na terenie województwa małopolskiego w świetle raportów ewaluacji to:

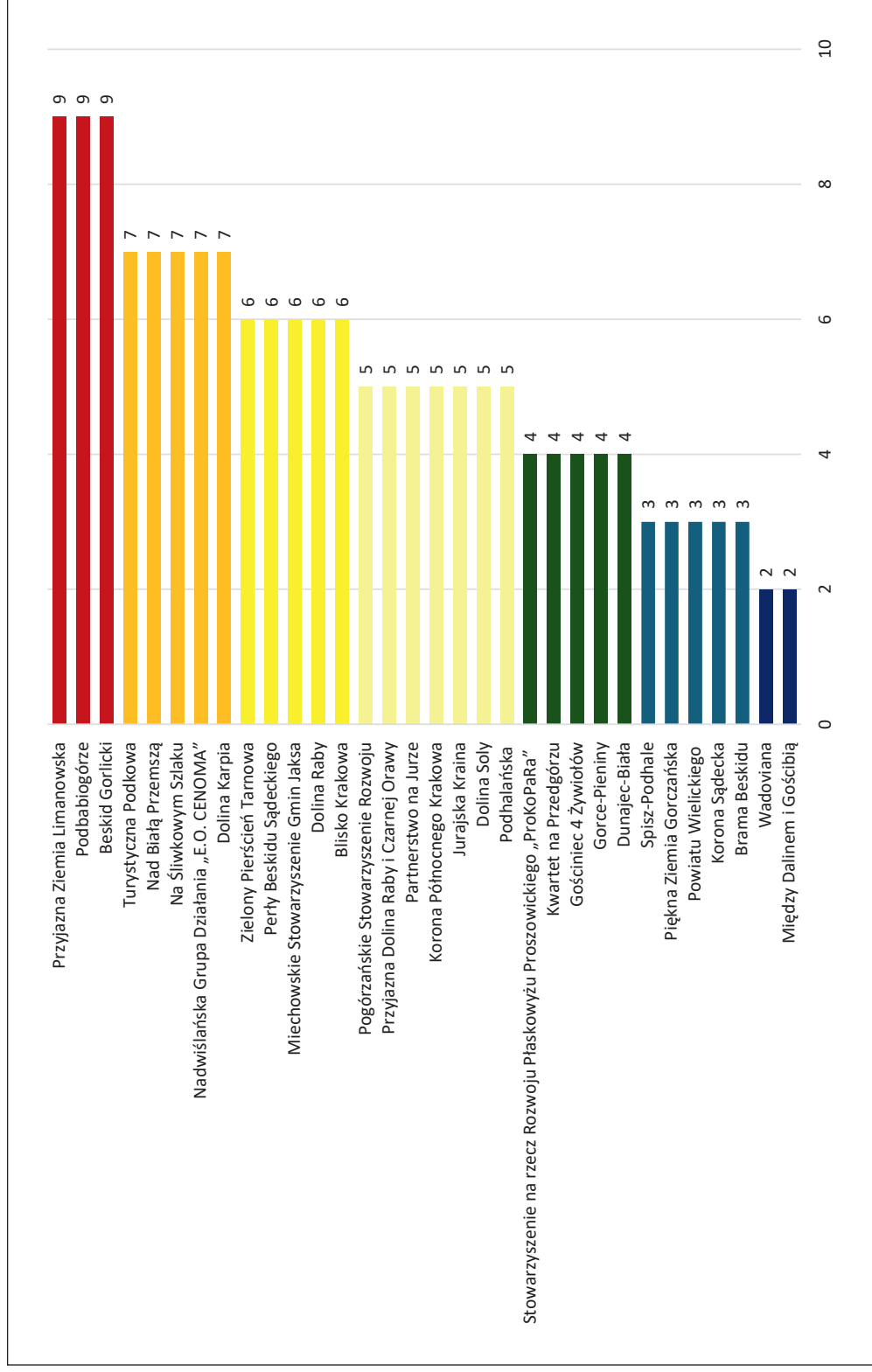
1. poprawa sytuacji na lokalnym rynku pracy (m.in. przez wzbudzenie postaw przedsiębiorczych wśród mieszkańców),
2. poprawa atrakcyjności obszaru wzmacniająca powiązanie z nim społeczności lokalnej,
3. rozwój społeczno-gospodarczy obszaru LGD i wzmacnianie konkurencyjności gospodarczej,
4. inspirowanie do zrównoważonego i wszechstronnego rozwoju regionu oraz poprawy jakości życia przez budowanie partnerstwa lokalnego oraz pobudzenie aktywności i samodzielności mieszkańców, organizacji oraz instytucji,
5. poprawa bezpieczeństwa ekologicznego oraz wykorzystanie ekologii dla rozwoju,
6. zachowanie lokalnych zasobów przyrodniczych i kulturowych oraz poprawy jakości życia,
7. zwiększenie atrakcyjności obszaru LGD dla mieszkańców i turystów,
8. rozwijanie kapitału społecznego i ochrony lokalnego dziedzictwa kulturowego, historycznego i przyrodniczego,
9. zwiększenie udziału społeczności lokalnej w realizacji polityki zrównoważonego rozwoju obszaru,
10. wzmocnienie promocji dziedzictwa regionalnego oraz oferty przemysłu czasu wolnego,
11. wspieranie rozwoju przedsiębiorczości, w tym tworzenia warunków do poprawy konkurencyjności lokalnych producentów i usługodawców z wykorzystaniem innowacyjności oraz wspieraniem grup.

Podobnie, w świetle badań M. Musiał-Malago i J. Marcisz (2019) dotyczących struktury celów LGD w województwie małopolskim, okazuje się, że lokalne strategie rozwoju w przeważającej mierze zawierają cel związany z rozwojem przedsiębiorczości i poprawą sytuacji na rynku pracy (62,50% LGD uwzględniło tę kategorię celów do osiągnięcia). Na drugiej pozycji spośród celów (53,13% LGD) znalazły się cele związane ze wsparciem mieszkańców, kapitału ludzkiego lub kapitału społecznego.

Lokalne grupy działania w uzgodnieniu z samorządami województw wyznaczają terminy i wskazują miejsce przyjmowania wniosków o przyznanie pomocy na różnego rodzaju projekty w ramach działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju”, a ogłoszenia publikowane są na stronach internetowych samorządów województw, właściwych dla danego

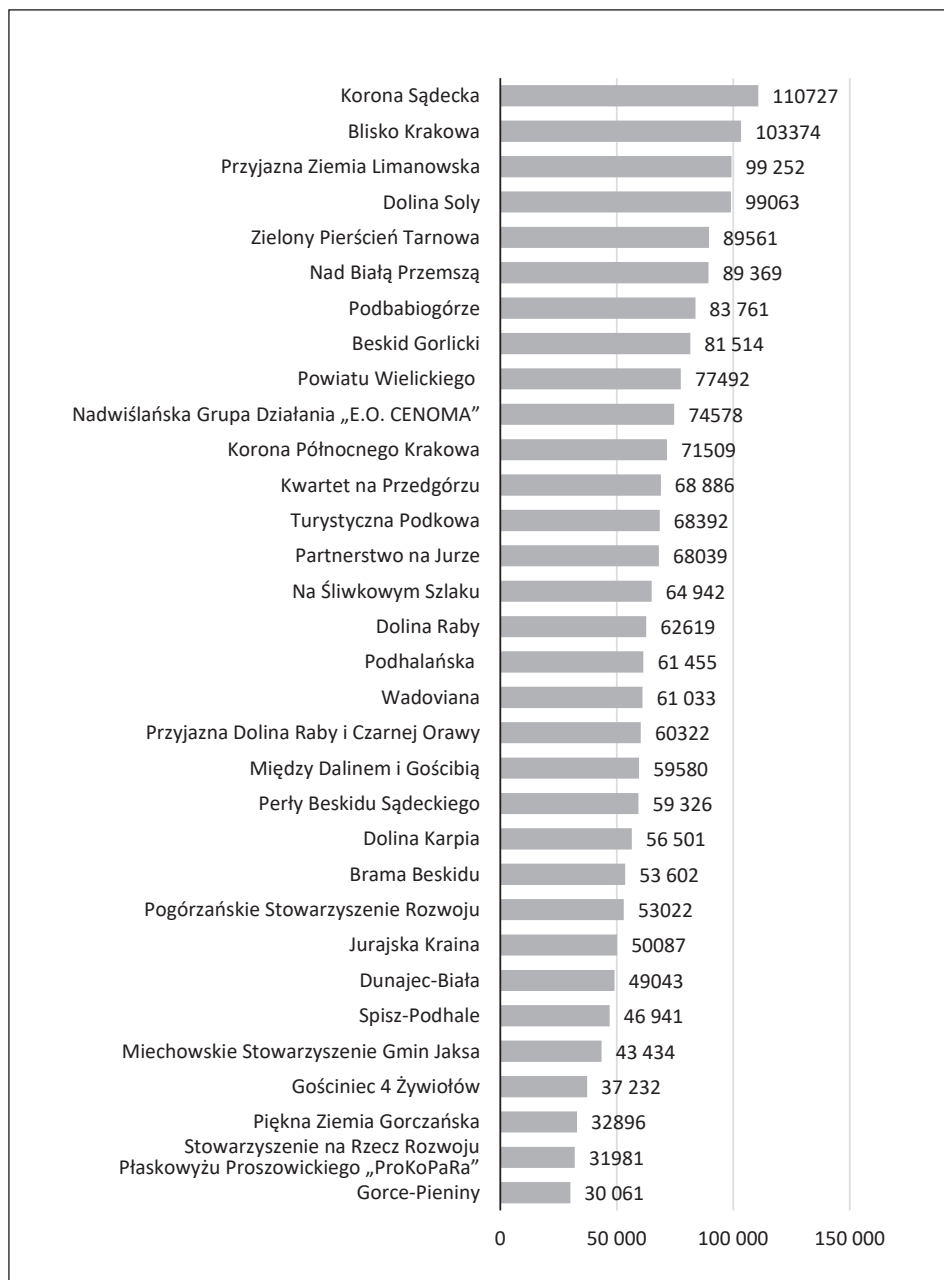

Rycina 3. Zróżnicowanie LGD w województwie małopolskim według liczby gmin

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z raportów ewaluacji poszczególnych LGD w 2021 r.

Rycina 4. Zróźnicowanie LGD w województwie małopolskim według liczby ludności

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z raportów ewaluacji poszczególnych LGD w 2021 r.

LGD lub obszaru realizacji lokalnej strategii rozwoju (dla LGD międzywojewódzkich), na stronach internetowych poszczególnych lokalnych grup działania oraz w serwisie informacyjnym Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

W badanym okresie LGD były znacznie zróżnicowane w zakresie liczby naborów, która wahała się od 91 w „Podobabiogórze” do 19 w „Pięknej Ziemi Gorlickiej” (rycina 5). Nabory wskazują, że istnieje bardzo duże zainteresowanie środkami związanymi z rozwojem przedsiębiorczości, zarówno środkami na podejmowanie działalności gospodarczej, jak i na jej rozwój.

Zróżnicowana jest również liczba wybranych wniosków wahająca się od 257 w „Turystycznej Podkowie” do 47 w „Partnerstwie na Górze” (rycina 6). Największą liczbę wniosków odnotowano też w „Dolinie Karpią”, „Beskidzie Gorlickim”, „Dolinie Soły” i „Pięknej Ziemi Gorczańskiej” (powyżej 220).

Przykładowe projekty zrealizowane przez małopolskie LGD to: centrum łucznictwa tradycyjnego, inkubator kuchenny – przetwórstwa lokalnego, mobilna myjnia parowa, samoobsługowa myjnia dla psów, przyczepa gastronomiczna, fizjoterapia zwierząt, mobilny zakład kosmetyczny, strefy sportowo-rekreacyjne, publikacje płyt i książek, zakup instrumentów, akcesoriów muzycznych i strojów regionalnych, mapowanie 3D z użyciem drona, odnowione miejsca sakralne, kolejka wadowicka, myjnia paneli fotowoltaicznych, produkcja nietypowych świec zapachowych, platforma do sprzedaży obuwia, świadczenia usług umuzykalniania najmłodszych dzieci, powstanie studia nagraniowego, utworzenie szkoły tańca Cheerleaders Academy All Stars, usługi w zakresie obróbki skrawaniem metali i tworzyw sztucznych, usługi organizacji i obsługi imprez rekreacyjno-turystycznych z użyciem najnowszej technologii, usługi kompleksowej organizacji ślubów i wesel oraz innych przyjęć okolicznościowych w plenerze, usługi stolarskie i renowacji mebli, zakup maszyny pozwalającej na automatyzację procesów firmy meblarskiej, powstanie innowacyjnej myjni samochodowej, rozbudowa rodzinnego dziennego domu pomocy dla osób starszych, a także rozszerzenie oferty firmy o innowacyjny sposób budowy napowietrznych linii elektroenergetycznych wysokich i najwyższych napięć 400 oraz montażu stalowych słupów kratowniczych. Okazuje się zatem, że projekty te są bardzo zróżnicowane, ale zazwyczaj koncentrują się na wspieraniu małych i średnich przedsiębiorstw, tożsamości lokalnej i poprawie jakości życia środowisk lokalnych.

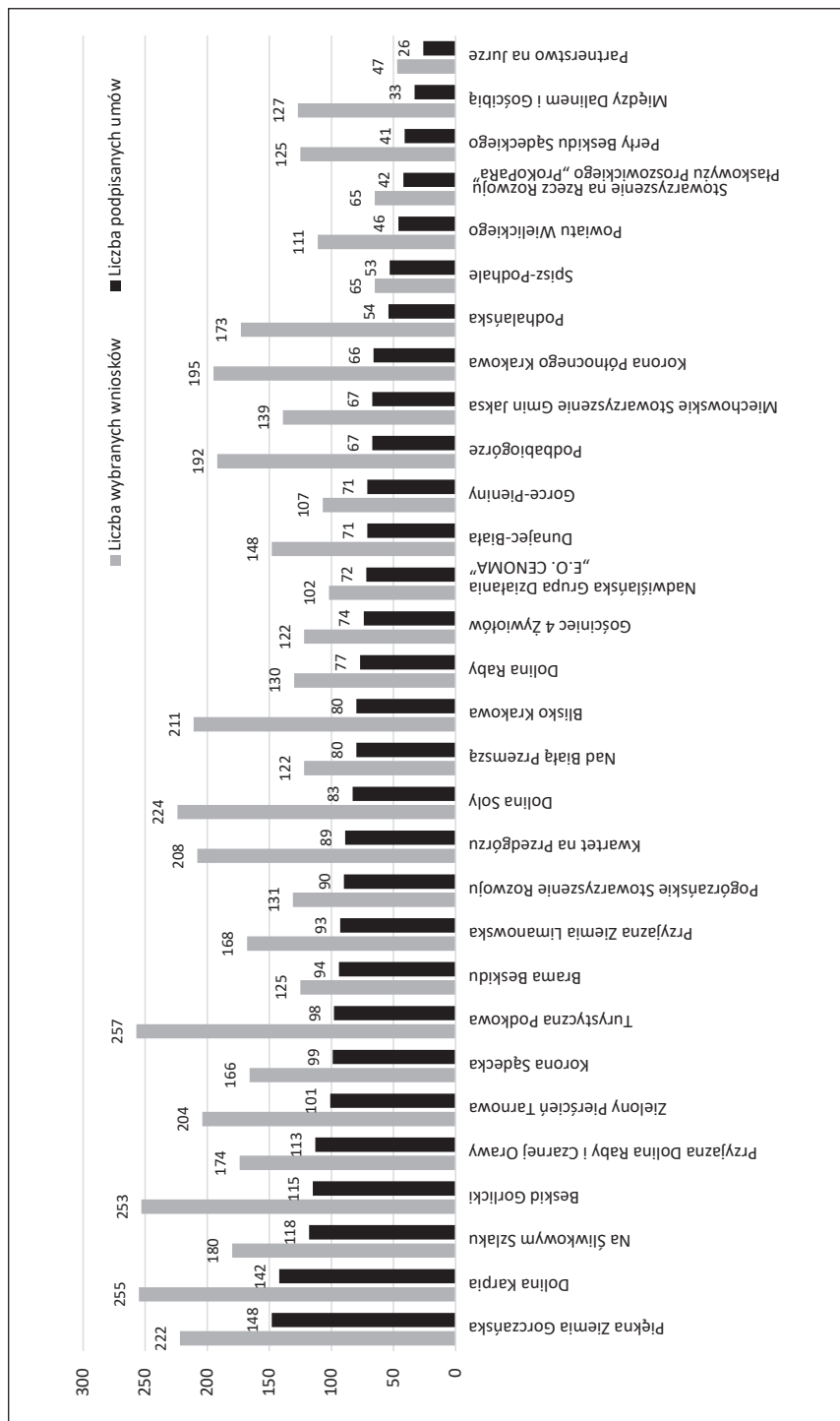
W świetle badań ankietowych prowadzonych w odniesieniu do LGD w województwie małopolskim przez P. Brańkę (2023) okazuje się, że najwięcej środków finansowych w przeliczeniu na jednego mieszkańca na wsparcie przedsiębiorczości w latach 2014–2023 wydały lokalne grupy działania obejmujące obszary o dużych walorach turystycznych: LGD Gorce-Pieniny, Podhalańska Lokalna Grupa Działania czy LGD Dolina Karpią. Ponadto Autorka wskazała, że w wyniku zrealizowanych projektów najwięcej miejsc pracy w przeliczeniu na liczbę mieszkańców powstało w północnej części województwa małopolskiego, na obszarze Miechowskiego Stowarzyszenia Gmin Jaksa, Nadwiślańskiej Grupy Działania „E.O. Cenoma” oraz Stowarzyszenia na rzecz Rozwoju Płaskowyżu Proszowickiego, obejmujących obszary o najwyższych w województwie wskaźnikach przedsiębiorczości. Ponadto powyżej przytoczone badania potwierdzają, że rozwój przedsiębiorczości zaznacza się wyraźniej w gminach, w których przedsiębiorczość była już wcześniej rozwijana (w przypadku obszarów wiejskich są to najczęściej gminy o charakterze miejsko-wiejskim, np. Miechów, Proszowice, Nowe Brzesko) oraz obszary o dużym potencjale turystycznym.

Rycina 5. Zróżnicowanie LGD w województwie małopolskim według liczby naborów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z raportów ewaluacji poszczególnych LGD w 2021 r.

Rycina 6. Zróżnicowanie LGD w województwie małopolskim według liczby podpisanych umów i wybranych wniosków

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z raportów ewaluacyjnych poszczególnych LGD w 2021 r.

W nawiązaniu do problematyki kapitału społecznego na szczególną uwagę zasługują projekty, których realizacja wymaga przełamania różnego rodzaju barier we wzajemnym współdziałaniu. Oczywiście idea funkcjonowania LGD wymaga umiejętności sprawnej współpracy i umiejętności interpersonalnych na różnych etapach, ale wydaje się, że szczególnie znaczenie w tym zakresie mają już wspomniane LGD obejmujące gminy na granicy województw, a także jednostki podejmujące projekty współpracy. W tym zakresie wyraźnie odznacza się LGD Dolina Karpią, gdzie było realizowane aż sześć tego typu projektów (rycina 7). Kolejne pozycje zajmują LGD Beskid Gorlicki, Korona Sądecka i Blisko Krakowa. W dziesięciu LGD nie były realizowane tego typu projekty. Poza tym warto podkreślić, że na obszarze LGD Gorce-Pieniny działa aż siedem przedsiębiorstw ekonomii społecznej, które są obszarem podnoszenia jakości kapitału społecznego (*Raport Ewaluacji LGD Gorce-Pieniny*, 2021). Przedsiębiorczość społeczna jest specyficznym rodzajem przedsiębiorczości, której celem jest obniżenie poziomu wykluczenia społecznego przez łączenie ekonomii z działaniami społecznymi.

Powszechnie przyjmuje się, że kapitał społeczny wzmacnia proaktywność, a ludzie proaktywni to często członkowie organizacji współdziałający ze sobą w różnych strukturach, tworzący w ten sposób otoczenie społeczne, które może wpływać na efektywność instytucji państwowych (Adamczyk, 2021). „Nowoczesne koncepcje rozwoju lokalnego promują podejście, zgodne z którym jednym z podstawowych zasobów służących rozwojowi lokalnemu są zinstytucjonalizowane sieci społeczne tworzone wokół lokalnych organizacji (zwłaszcza pozarządowych), grup społecznych i mieszkańców” (Adamczyk, 2021: 86 za: Lewenstein, 2006: 167). W konsekwencji zwiększa się zdolność do komunikacji zbiorowej oraz samoorganizacji wspólnot lokalnych. Zdecydowanie lepsze warunki dla obywatelskiej współpracy mają poziome zinstytucjonalizowane sieci powiązań społecznych, mogą one też skuteczniej oddziaływać na instytucje państwowe i samorządowe (Putman, Leonardi, Nanetti, 1995).

Analiza raportów ewaluacji poszczególnych LGD wskazuje na wiele interesujących i ważnych projektów współpracy w LGD w województwie małopolskim, takich jak:

1. „Rozwój ekomuzeów na rzecz promocji turystyki na obszarach wiejskich i małych miast”,
2. „Utworzenie infrastruktury turystycznej oraz stworzenie Systemu Identyfikacji Wizualnej Doliny Karpią, propagujących dziedzictwo kulturowe na obszarze rybackim Doliny Karpią”,
3. „Wzrost aktywności mieszkańców śródlądowych obszarów rybackich w kierunku propagowania dobrostanu i dziedzictwa kulturowego poprzez udział w działaniach edukacyjnych”,
4. „Marka lokalna narzędziem promocji obszarów LGD”,
5. „Karpaty na dwóch kółkach”,
6. „Nasze Lokalne Dziedzictwo – poznaj, szanuj, rozwijaj!”,
7. „Wyskocz za Kraków”,
8. „Małopolski Spichlerz”,
9. „Kulinarne Unikaty Chałup – Nowością, Inspiracją, Atrakcją”,
10. „Przedgórzezańskie i Nadwiślańskie Trasy – pętlami atrakcji turystycznych”,
11. „MultiCel – Multimedialne Centrum Edukacji Lokalnej”,
12. „Rowerem w słoneczną Małopolskę”,

Rycina 7. Zróżnicowanie projektów współpracy w LGD w województwie małopolskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z raportów ewaluacyjnych poszczególnych LGD w 2021 r.

13. „Wyznaczenie szlaku kulinarnego produktu lokalnego Polsko-Rumuński Szlak Lokalnych Kulinariów”,
14. „Podhale-Gorce-Pieniny-Spisz – rozwój oferty wspólnej turystyki rowerowej”.

Warto podkreślić, że portal i aplikacja mobilna ZachodniaMałopolska.pl to efekt współpracy aż ośmiu lokalnych grup działania (LGD Nad Białą Przemszą, LGD Jurajska Kraina, LGD dla Obszarów Wiejskich Gminy Olkusz, LGD Partnerstwo na Jurze, LGD Zdrój Krzeszowice, LGD Stowarzyszenie Korona Północnego Krakowa, LGD Blisko Krakowa, Stowarzyszenie Dolina Karpią), polegającej na opracowaniu wspólnej oferty turystycznej (ZachodniaMałopolska.pl, 2024, 12 grudnia).

Powyższe projekty integrują różne układy lokalne i przez współpracę wzmacniają jakość kapitału społecznego, a także kreują nowe produkty turystyczne i eksponują lub wzmacniają walory turystyczne często mniej znanych, czekających na docenienie obszarów. W konsekwencji wzmacniają lokalny potencjał ekonomiczny, pobudzają przedsiębiorczość zarówno w wąskim, jak i szerokim jej rozumieniu, promują produkty i usługi lokalne oraz spełniają ważną funkcję edukacyjną.

W 2022 r. małopolskie LGD otrzymały łącznie blisko 2,3 mln zł wsparcia z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, jako tzw. wsparcie przygotowawcze, co miało służyć grupom na opracowanie nowych lokalnych strategii rozwoju. Umowy gwarantowały dofinansowanie dla 31 grup (Pogórzańskie Stowarzyszenie Rozwoju i LGD Dunajec-Biała powstało z połączenia Pogórzańskiego Stowarzyszenia Rozwoju i LGD Dunajec-Biała), każda z przekazanych umów opiewała na kwotę 74 tys. zł (Biuro Prasowe UMWM/JS, 2022, 9 czerwca). Pozyskane środki miały na celu umożliwienie poszczególnym LGD pokrycie wydatków związanych z przygotowaniem nowych LSR (np. kosztów badań statystycznych, konsultacji społecznych lub ewentualnych dodatkowych opracowań). W trakcie przygotowania LSR przeprowadzane były spotkania z mieszkańcami gmin, których miała dotyczyć dana strategia. Uczestnicy spotkań (NGOs, przedstawiciele samorządów, sołtysi, radni, mieszkańcy) mogli zgłaszać swoje propozycje i uwagi, mające na celu wypracowanie wspólnych kierunków rozwoju. LGD były zobowiązane do prowadzenia strony internetowej zawierającej pełne informacje o procesie konsultacji i sporządzaniu strategii. Warto wspomnieć, że realizacja nowych LSR po raz pierwszy w Małopolsce jest wielofunduszowa – finansowana z dwóch źródeł: Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 (ok. 74 mln euro) oraz Programu Regionalnego Fundusze Europejskie dla Małopolski (60 mln euro). Łącznie na działania w ramach programu LEADER w Małopolsce zostanie przeznaczony 134 mln euro. W 2023 r. Komisja ds. Wyboru Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność wybrała 23 LGD w województwie małopolskim do realizacji nowych LSR w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 i Fundusze Europejskie dla Małopolski 2021–2027.

Podsumowanie

W świetle analizy raportów ewaluacji okazuje się, że LGD w województwie małopolskim sprawnie wdrażały lokalne strategie rozwoju. Wstępne wnioski z tych raportów wskazują na bardzo dobrą ocenę działalności LGD zarówno przez wnioskodawców, jak i mieszkańców obszaru, co może wskazywać na efektywne funkcjonowanie LGD. Można zauważyć, że znacznie LGD dla rozwoju przedsiębiorczości jest wieloaspektowe. LGD m.in.:

- przyczyniają się do powstawania nowych firm i nowych miejsc pracy, a także rozwoju dotychczasowej działalności w firmach i wprowadzania innowacji,
- wspierają podnoszenie kompetencji w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej,
- inicjują oddolne podejmowanie przedsięwzięć lokalnych w oparciu o lokalny potencjał społeczno-gospodarczy i kulturowy oraz budowanie i zacieśnianie więzi lokalnych,
- pobudzają budowanie marki lokalnej jako narzędzia rozwoju przedsiębiorczości,
- wskazują pozytywne przykłady dla innych i stanowią impuls dla naśladowców,
- wzmacniają rozwój społeczeństwa obywatelskiego,
- poszerzają umiejętności samoorganizowania się społeczności lokalnej, bardziej precyzyjnego określania i osiągania celów,
- pobudzają działalność organizacji pozarządowych i samorządowych na obszarze LGD, których efektem jest pogłębianie współpracy i integracji mieszkańców w oparciu o wykorzystywanie zasobów lokalnych,
- wspierają wymianę doświadczeń poprzez współpracę i podnoszenie kompetencji w wyniku szkoleń,
- wspierają inicjatywy, które mają służyć grupom defaworyzowanym,
- zwiększają wpływ mieszkańców na podejmowane decyzje odnośnie zmian wprowadzanych na terenie ich gmin,
- przyczyniają się do poprawy jakości życia w gminach, poprawy ładu przestrzennego i rewitalizacji obiektów, a także do rozbudowy infrastruktury sportowej i rekreacyjnej.

Szeroko zakrojona działalność LGD, zarówno w obszarze naborów, jak i projektów współpracy, a także realizacji projektów poza RLKS, świadczy o bardzo sprawnym funkcjonowaniu. Realizacja projektów, poza typowym wsparciem na rozpoczęcie czy rozwijanie przedsiębiorczości, ma też swoje odzwierciedlenie w innych projektach w obszarze rozwoju turystyki oraz dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego z zachowaniem lokalnych tradycji. Spójny zakres tematyczny realizowanych działań jest dobrym kierunkiem dla tworzenia markowego obszaru turystycznego i zdecydowanie przyczynia się do wzmocnienia potencjału całego obszaru LGD. Przedsięwzięcia rozwijające przedsiębiorczość (w zakresie otwierania działalności gospodarczej, tworzenia nowych miejsc pracy i rozwijania istniejących firm) i oddziałujące na lokalny rynek pracy warto kontynuować w kolejnym okresie programowania, co jest zbieżne z oczekiwaniami mieszkańców.

Ocena funkcjonowania LGD w poprzedniej perspektywie finansowej UE wskazuje na potrzebę zwiększenia nacisku na działania kształtujące postawy obywatelskie w społeczności lokalnej, budujące poczucie sprawczości mieszkańców oraz angażujące ich w większym stopniu w programowanie i realizację przedsięwzięć. Biorąc pod uwagę zjawisko starzenia się społeczeństwa i wyniki badań sondażowych prowadzonych na potrzeby ewaluacji, w których mieszkańcy uznali opiekę nad osobami starszymi za jeden z najważniejszych obszarów wymagających dofinansowania, wydaje się, że osoby starsze powinny zostać zaliczone do defaworyzowanych grup. W dalszych badaniach Autorka zmierzać będzie do analizy lokalnych strategii rozwoju w zakresie uwzględniania powyższych założeń. Planowane jest przeprowadzenie badań sondażowych w zakresie znajomości niniejszej problematyki i zaangażowania młodych ludzi w działania na rzecz środowiska lokalnego. Wydaje się, że studenci różnorodnych kierunków, zwłaszcza takich jak turystyka, gospodarka przestrzenna, geografia, ekonomia społeczna, administracja, europeistyka, przez swoje zaangażowanie w rozwój lokalny mogliby wzmacniać jakość kapitału społecznego i konkurencyjność obszarów, z których pochodzą. Lokalne grupy działania wydają się jedną

ze skutecznych form wspierania tego rozwoju i poszerzania kompetencji społecznych. Z drugiej strony, uwzględniając ważną problematykę srebrnej gospodarki w Małopolsce, wydaje się, że istnieje potrzeba zwiększenia kanałów dotarcia do starszych grup wiekowych, większego zaangażowania ich w procesie kształtowania lokalnych strategii i znacznie szerszego uwzględniania potrzeb w realizowanych projektach. W dalszych etapach prac zmierzać się będzie do szczegółowej analizy wybranych LGD w zakresie spełnienia warunków koniecznych do uznania ich za „modelową lokalną grupę działania” i motor rozwoju przedsiębiorczości. Na podstawie kierunków kluczowych dla LEADER w odniesieniu do nowego okresu programowania 2021–2027, przedstawionych przez Departament Wspólnej Polityki Rolnej Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, wstępnie przyjmuje się, że modelowa lokalna grupa działania powinna charakteryzować się: skutecznym wspieraniem projektodawców, dobrej jakości LGR, odpowiednim doбором współdziałających osób i instytucji, finansowaniem z różnych źródeł, potencjałem i kompetencjami, efektywną współpracą w urzędem marszałkowskim, sprawną komunikacją i doradztwem.

Rozwój lokalny kierowany przez społeczność umożliwia lokalnym społecznościom inicjowanie i realizację w sposób partycypacyjny działań odpowiadających na wyzwania społeczne, środowiskowe i gospodarcze danego obszaru. Podejście to nie tylko umożliwia wykorzystanie lokalnych potencjałów rozwojowych, ale też przyczynia się do kształtowania postaw przedsiębiorczych, zwiększania aktywności obywatelskiej i wzmocnienia rozwoju kapitału społecznego.

Literatura

References

- Abramowicz, J., Borowczak, A., Grabowska, I., Polańska, Z., Popis, Z., Kopczyńska, M., Krzewski, A., Ledzion, B. (2019). *Raport końcowy z badania pn. „Określenie optymalnego modelu funkcjonowania Lokalnych Grup Działania w nowej perspektywie finansowej oraz ocena jakości i efektywności ich funkcjonowania”*. Warszawa.
- Adamczyk, M. (2021). Kapitał społeczny elementem konstytutywnym bezpieczeństwa publicznego. *Studia i Analizy Nauk o Polityce*, 2, 77–90. DOI: <https://doi.org/10.31743/sanp.12697>.
- Bański, J. (2015). Rola instytucji otoczenia biznesu w rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej. *Więś i Rolnictwo*, 2(167), 139–149.
- Bański, J. (2008). Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego. *Przegląd Geograficzny*, 80(2), 199–222.
- Biuro Prasowe UMWM/JS. (2022, 9 czerwca). *Ponad 2 mln zł dla małopolskich Lokalnych Grup Działania*. Pozyskano z: <https://www.malopolska.pl/aktualnosci/fundusze-europejskie/ponad-2-mln-zl-dla-malopolskich-lgd-na-nowe-lokalne-strategie-rozwoju>
- Borowiec, M. (2010). Kapitał ludzki i społeczny w procesie rozwoju obszarów wiejskich województwa podkarpackiego. *Studia KPZK PAN*, CXXVI, 181–205.
- Brambert, P., Kiniorska, I. (2018). Aktywność społeczności wiejskiej w ramach funkcjonowania Lokalnych Grup Działania w województwie świętokrzyskim. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 32, 89–107.
- Brańka, P. (2023). Efekty i bariery realizacji PROW 2014–2020 przez lokalne grupy działania w województwie małopolskim w zakresie wsparcia przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. *Przedsiębiorczość – Edukacja [Entrepreneurship – Education]*, 19(2), 88–101. DOI: <https://doi.org/10.24917/20833296.192.6>.
- Borowiec, M. (2010). Rola zasobów intelektualnych w procesach integracji europejskiej. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 6, 25–34. DOI: <https://doi.org/10.24917/20833296.6.2>.
- Bourdieu, P. (1980). Le capital social: notes provisoires. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 31, 2–3.

- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. W: J.G. Richardson (red.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press, 241–258.
- Burt, R.S. (1992). *Structural holes: The social structure of competition*. Harvard University Press.
- Coleman, J.S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94(Supplement), 95–120.
- Coleman, J.S. (1990). *Foundations of social theory*. Harvard University Press.
- Czarnecki, A. (2009). *Rola urbanizacji w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich*. Warszawa: IRWiR PAN.
- Działek, J. (2011). Kapitał społeczny – ujęcia teoretyczne i praktyka badawcza. *Studia Regionalne i Lokalne*, 3(45), 100–118.
- Fukuyama, F. (1999; 2024, 10 grudnia). *Social capital and civil society. Paper presented at the “IMF Conference on Second Generation Reforms”*. Washington, DC. Pozyskano z: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>
- Gittell, R.J., Vidal, A. (1998). *Community organizing: Building social capital as a development strategy*. Sage.
- Granovetter, M.S. (1974). *Getting a job: A study of contacts and careers*. Harvard University Press.
- Hałamska, M., Michalska, S., Śpiewak, R. (2010). LEADER w Polsce: drogi implementacji programu. *Więć i Rolnictwo*, 4, 104–119.
- Heffner, K. (2011). Wielofunkcyjność obszarów wiejskich w Polsce. Rzeczywistość czy mit? *Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania PAN*, 133, 8–26.
- Herbst, J. (2008). Kraina nieufności: kapitał społeczny, rozwój gospodarczy i sprawność instytucji publicznych w polskiej literaturze akademickiej. W: P. Swianiewicz, J. Herbst, M. Lackowska, A. Mielczarek (red.), *Szafarze darów europejskich. Kapitał społeczny a realizacja polityki regionalnej w polskich województwach*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 20–53.
- Hoffmann, R., Jefimowicz, H. (2014). Wpływ inicjatyw Lokalnych Grup Działania na rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich w województwie wielkopolskim. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 26, 149–158. DOI: <https://doi.org/10.14746/rrpr.2014.26.11>
- Kamińska, W. (2011). Aktywność gospodarcza osób fizycznych na obszarach wiejskich w Polsce. *Studia KPZK PAN*, 133, 103–127.
- Kamińska, W. (2006). Pozarolnicza indywidualna działalność gospodarcza w Polsce w latach 1988–2003. *Prace Geograficzne*, 203.
- Kamińska, W., Heffner, K. (red.). (2010). Kapitał ludzki i społeczny w procesie rozwoju obszarów wiejskich. *Studia KPZK PAN*, CXXVI.
- Każmierczak, T., Rymśza, M. (red.). (2007). *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*. Warszawa: Fundacja Instytut Spraw Publicznych.
- Kłodziński, M. (2010). Mikroprzedsiębiorczość na obszarach wiejskich. *Więć i Rolnictwo*, 2(147), 20–34.
- Knieć, W., Goszczyński, W. (2011). Uwarunkowania procesów aktywizacji społeczności wiejskich: wyniki badań nad lokalnymi grupami działania oraz grupami partnerskimi. *Polityka Społeczna*, 5(1), 24–27.
- Kołodziejczyk, D. (1995). Pozarolnicza indywidualna działalność gospodarcza na obszarach wiejskich. *Wiadomości Statystyczne*, 3.
- Kotarski, H. (2013). *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój województwa podkarpackiego*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich. (2024, 10 grudnia). LEADER. Pozyskano z: <https://ksow.pl/idee/leader>
- Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich. (2024, 12 grudnia). *Co to jest RLKS (CLLD)?*. <https://ksow.pl/idee/leader/co-to-jest-rlks-clld>
- Kunioka, T., Woller, G.M. (1999). In (a) democracy we trust: Social and economic determinants of support for democratic procedures in Central and Eastern Europe. *The Journal of Socio-Economics*, 28(5), 577–596.
- Kwiatkowski, M. (2005). Kapitał społeczny. W: Z. Bokszański (red.), *Encyklopedia socjologii. Suplement*. Warszawa: Oficyna Naukowa, 105–111.

- Lewenstein, B. (2006). Społeczeństwo rodzin czy obywateli – kapitał społeczny Polaków okresu transformacji. *Societas/Communitas*, 1, 163–196.
- Letki, N. (2003; 2024, 10 grudnia). Explaining political participation in East-Central Europe: Social capital, democracy and the communist past. *Nuffield College Politics Working Paper*, 2. Pozyskano z: http://siteresources.worldbank.org/EXTECAREGTOPSOCDEV/Resources/Letki_political_participation.pdf
- Lin, N. (2001). Building a network theory of social capital. W: N. Lin, K. Cook, R.S. Burt (red.), *Social capital: Theory and research*, Aldine de Gruyter, 3–29.
- Mohan, G., Mohan, J. (2002). Placing social capital. *Progress in Human Geography*, 26(2), 191–210.
- Mróz, A. (2024). Upodmiotowienie obszarów wiejskich w kontekście ewolucji polityki spójności Unii Europejskiej. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(95), 55–69. DOI: <https://doi.org/10.7366/1509499519504>.
- Musiał-Malago, M., Marcisz, J. (2019). Lokalne grupy działania i ich działalność na obszarach wiejskich na przykładzie województwa małopolskiego. *Studia Ekonomiczne. Gospodarka. Społeczeństwo. Środowisko*, 1(3), 158–171.
- Portes, A. (1998). Social capital. Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1–24.
- Portes, A. (2000). The two meanings of social capital. *Sociological Forum*, 15(1), 1–12.
- Potok, A. (2005). Obszary wiejskie jako miejsce zamieszkania i pracy. W: *Polska wieś 2025. Wizja rozwoju*. Warszawa: Fundacja Fundusz Współpracy, 57–66.
- Putnam, R.D., Leonardi, R., Nanetti, R.Y. (1995). *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*. Warszawa: Wydawnictwo Znak; Fundacja im. Stefana Batorego.
- Putnam, R.D. (2008). *Samotna gra w kregle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Ewaluacja zewnętrzna małopolskich lokalnych strategii rozwoju 2021*. (2024, 10 grudnia). Pozyskano z: <https://www.federacjałgdmalopolska.org.pl/wiadomosc/ewaluacja-zewnetrzna-lsr-raporty>
- Rosner, A. (red.). (2007). *Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian*. Warszawa: IRWiR PAN.
- Rutten, R., Westlund, H., Boekema, F. (2010). The spatial dimension of social capital. *European Planning Studies*, 18(6), 863–871.
- Serageldin, I., Grootaert, C. (2000). Defining social capital: An integrating view. W: P. Dasgupta, I. Serageldin (red.), *Social capital: A multifaceted perspective*. World Bank, 40–58.
- Szczepański, M.S., Bierwaczonek, K., Nawrocki, T. (red.). (2008). *Kapitały ludzkie i społeczne a konkurencyjność regionów*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Trigilia, C. (2001). Social capital and local development. *European Journal of Social Theory*, 4(4), 427–442.
- Wasilewski, A. (red.). (2011). Instrumenty polityki regionalnej i strukturalnej wspierające rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Program Wieloletni 2011–2014. *IERiGŻ*, 14.
- Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, 27(2), 151–208.
- Wortman, S.M. Jr. (1990). Rural entrepreneurship research: An integration into the entrepreneurship field. *Agribusiness*, 6(4), 329–344.
- ZachodniaMałopolska.pl. (2024, 12 grudnia). <https://zachodniamałopolska.pl/>
- Zioło, Z. (2010). Rola zasobów intelektualnych, kapitału ludzkiego i społecznego w procesie rozwoju obszarów wiejskich. *KPZK PAN, Studia, CXXVI*.

Monika Borowiec-Gabryś, dr, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Instytut Prawa, Ekonomii i Administracji, Katedra Rozwoju Regionalnego i Lokalnego. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół problematyki gospodarki opartej na wiedzy, roli szkolnictwa wyższego i ośrodków naukowych w procesie kształtowania społeczeństwa informacyjnego, procesów transformacji społeczno-gospodarczej, ze szczególnym uwzględnieniem procesów globalizacji i integracji europejskiej, a także problematyki przedsiębiorczości.

Monika Borowiec-Gabryś, PhD in Natural Sciences (Geography). University of the National Education Commission, Institute of Law, Economy and Administration, Department of Regional and Local Development. Academic interests: knowledge-based economy, the role of higher education and academic centres in processes of socio-economic transformation, processes of globalisation and European integration.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6234-7606>

Adres/Address:

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
Instytut Prawa, Ekonomii i Administracji
Katedra Rozwoju Regionalnego i Lokalnego
ul. Podchorążych 2
30-084 Kraków, Poland
e-mail: monika.borowiec-gabrys@uken.krakow.pl